

Tekmeria

Vol 2 (1996)

Συμπραγματευόμενοι Ρωμαίοι σε μία νέα
έπιγραφή τῆς Θεσσαλονίκης

Γ. ΒΕΛΕΝΗΣ

doi: [10.12681/tekmeria.105](https://doi.org/10.12681/tekmeria.105)

To cite this article:

ΒΕΛΕΝΗΣ Γ. . (1996). Συμπραγματευόμενοι Ρωμαίοι σε μία νέα έπιγραφή τῆς Θεσσαλονίκης. *Tekmeria*, 2, 8–15.
<https://doi.org/10.12681/tekmeria.105>

Γ. ΒΕΛΕΝΗΣ

ΣΥΜΠΡΑΓΜΑΤΕΥΟΜΕΝΟΙ ΡΩΜΑΙΟΙ ΣΕ ΜΙΑ ΝΕΑ ΕΠΙΓΡΑΦΗ
ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Τὸ θέμα τῶν συμπραγματευόμενων Ρωμαίων τῆς Θεσσαλονίκης παρουσιάστηκε πρὶν ἀπὸ δεκατρία χρόνια, ἀπὸ τὸν ἱστορικό Α. Ριζάκη, στὸ IV Διεθνὲς Συμπόσιο γιὰ τὴν Ἀρχαία Μακεδονία τοῦ Ἰδρύματος Μελετῶν Χερσονήσου τοῦ Αἴμου (1983)¹. Ὡς κύριες ἱστορικές πηγές χρησιμοποιήθηκαν δύο ἀναθηματικές ἐπιγραφές, δημοσιευμένες ἀπὸ τὸν Ch. Edson καὶ χρονολογημένες ἀπὸ τὸν ἴδιο ἐρευνητὴ στὸ εὐρὺ φάσμα τοῦ 1ου μ.Χ. αἰώνα.² Πρόκειται γιὰ κείμενα μέσα ἀπὸ τὰ ὁποῖα τεκμηριώνεται ἡ παρουσία ἱκανοῦ ἀριθμοῦ Ρωμαίων πολιτῶν στὴ Θεσσαλονίκη, ὀργανωμένων σὲ ἐνιαῖο σῶμα μὲ κοινὰ οἰκονομικά συμφέροντα, κυρίως ἐμπόρων.³

Στις δύο ἐκεῖνες ἐπιγραφές ἔρχεται νὰ προστεθεῖ μία ἀκόμη, συγγενική, ἀπὸ τὸ χῶρο τῆς ἀρχαίας ἀγορᾶς τῆς Θεσσαλονίκης, ὅπου γίνονται ἀνασκαφικές καὶ ἀναστηλωτικές ἐργασίες ἐκ μέρους τῆς ΙΣΤ' Ἐφορείας Ἀρχαιοτήτων σὲ συνεργασία μὲ τὸ Ἀριστοτέλειο Πανεπιστήμιο. Τὸ εὑρημα ἦλθε στὸ φῶς τὸ 1993, κατὰ τὶς ἀποχωματώσεις τῆς νότιας παρεῖας τῆς ὁδοῦ Ὀλύμπου. Προέρχεται ἀπὸ τὰ ψηλότερα διαταραγμένα στρώματα τῆς πυρκαγιᾶς τοῦ 1917⁴.

Πρόκειται γιὰ μαρμάρινη ἐνεπίγραφη βάση, μορφῆς πλίνθου, ἐλαφρῶς στρεβλῆς, μέσων διαστάσεων 0,62 μ. x 0,51 μ. καὶ ὕψους 0,24 μ., πάνω στὴν

1. Ἀ. Δ. Ριζάκης, *Ἡ κοινότητα τῶν "συμπραγματευόμενων Ρωμαίων" τῆς Θεσσαλονίκης καὶ ἡ ρωμαϊκὴ οἰκονομικὴ διείσδυση στὴ Μακεδονία*, Δ' Διεθνὲς Συμπόσιο γιὰ τὴν Ἀρχαία Μακεδονία (IMXA-1983), Θεσσαλονίκη, 1986, 511-524.

2. Ch. Edson, IG, X 2.1 (Inscriptiones Thessalonicae et viciniae), Βερολίνο 1972, Νο 32, 33.

3. Γιὰ βιβλιογραφία πάνω στὸ θέμα βλ. Ἀ. Δ. Ριζάκης, ὁ.π. (εἰδικότερα στὴ σ. 513, σημ. 8).

4. Γιὰ τὶς ἐνδιαφέρουσες συζητήσεις ποὺ εἶχα πάνω στὸ θέμα τοῦ περιεχομένου τῆς ἐπιγραφῆς μὲ τοὺς συναδέλφους Π. Νίγδελη καὶ Γ. Σουρῆ, καθὼς ἐπίσης καὶ γιὰ τὶς ὑποδείξεις τοῦ πρώτου σὲ θέματα τῆς εἰδικότητάς του, τὶς ὁποῖες συμπεριέλαβα, τοὺς εὐχαριστῶ καὶ ἀπὸ τὴ θέση αὐτὴ. Εὐχαριστῶ ἐπίσης τὴν ἀρχιτέκτονα Μ. Καλλιγὰ γιὰ τὴν ἐπιμέλεια τῶν σχεδίων.

όποια ήταν στημένο χάλκινο άγαλμα φυσικού μεγέθους, όπως προκύπτει από την επιφάνεια έδρασης (εικ. 1-3)⁵. Η άδρη έπεξεργασία της πλίνθου στην πίσω πλευρά, με αναθύρωση μόνο στο άνωτερο τμήμα, δείχνει ότι το άγαλμα δεν ήταν περίοπτο. Οί πλάγιες πλευρές παρουσιάζουν άπλη έξομάλυνση. Η πρόσθια καταλαμβάνεται έξ ολοκλήρου από το κείμενο της εγγάρακτης επιγραφής, το οποίο αναπτύσσεται σε έξι περίπου ισούψεις στίχους με μέσο ύψος γραμμάτων 0,032 μ., χωρίς διάστιχο. Λείπει ή πάνω άριστερή γωνία της μαρμάρινης πλίνθου με το αντίστοιχο ένεπίγραφο τμήμα.

Το σωζόμενο κείμενο της επιγραφής έχει ως έξής:

[-----]αγματευόμε-
 [-----]ρι Μάρκογ Πάπιον Μάρ-
 [----]όν Μάξιμον επί Ιερέως
 [κ]αί άγωνοθέτου Καίσαρος Θεοῦ
 5 υίου Σεβαστοῦ Νικολάου τοῦ Δη-
 μητρίου τοῦ καί Κλιτομάχου.

Σέ σύγκριση με τά κείμενα τῶν δύο άλλων συγγενικῶν επιγραφῶν από τή Θεσσαλονίκη (Edson άρ. 32 καί 33), γίνεται άμέσως φανερό ότι ή επιγραφή τῆς αρχαίας άγορᾶς δεν είναι αναθηματική, αλλά τιμητική. Όπως ή επιγραφή IG X 2, 31, πού έχει τήν ίδια ένδειξη τῆς αυτοκρατορικῆς λατρείας (*ἐπί Ιερέως καί άγωνοθέτου Αυτοκράτορος Καίσαρος Θεός υίου Σεβαστοῦ*) έτσι καί ή τιμητική επιγραφή τῆς αρχαίας άγορᾶς έντάσσεται στην περίοδο 27 π.Χ. - 14 μ.Χ., δηλαδή ανάμεσα στο έτος πού άπονεμήθηκε στον Όκταβιανό ό τίτλος τοῦ Σεβαστοῦ καί στο έτος θανάτου του⁶.

5. Φέρει δύο βαθύνσεις, μία μεγάλη με βαθύ τετράγωνο τόρμο, περίπου στο κέντρο τῆς πλίνθου, καί παράπλευρα μία μικρότερη. Όσως πρόκειται για άγαλμα με σταθερό καί άνετο σκέλος.

6. Ό τίτλος τοῦ Ιερέως τῆς λατρείας τοῦ Αυγούστου, τόσο στή Θεσσαλονίκη όσο καί σε άλλες έλληνικές πόλεις είναι από όσο γνωρίζουμε: (άρχ) Ιερεῖς Αυτοκράτορος Καίσαρος (θεοῦ υίου θεοῦ) Σεβαστοῦ. Για τίς επιγραφικές μαρτυρίες βλ. F. Geiger, *De sacerdotibus Augustorum municipalibus*, Diss. Halle 1913, 9 - 10, L. R. Taylor, *The Divinity of the Roman Emperor*, Connecticut 1931, 270 - 277 καί A. Benjamin - A. E. Raubitschek, "Arae Augusti", *Hesperia* 29 (1959) 83 - 84. Η παράλειψη τῆς λέξης *Αυτοκράτωρ* στον τίτλο τῶν Ιερέων τῆς λατρείας τοῦ Αυγούστου, ἄν καί σπάνια, δεν είναι χωρίς παράλληλα,

Λαμβάνοντας υπόψη τις δημοσιευμένες τιμητικές και άναθηματικές επιγραφές της Θεσσαλονίκης, κυρίως του 1ου μ.Χ. αιώνα⁷ προτείνουμε την παρακάτω συμπλήρωση:

*[Ἡ πόλις καὶ οἱ συμπρ]αγματευόμε-
[νοι Ρωμαῖ]οι Μάρκον Πάπιον Μάρ-
[κου υἱ]ὸν Μάξιμον ἐπὶ ἱερέως
[καὶ ἀγωνοθέτου Καίσαρος Θεοῦ
5 υἱοῦ Σεβαστοῦ Νικολάου τοῦ Δη-
μητρίου τοῦ καὶ Κλιτομάχου.*

Ἡ προτεινόμενη συμπλήρωση στὸν πρῶτο στίχο δὲν εἶναι ἡ μόνη δυνατή. Θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ προτείνει ὡς ἐναλλακτικὴ συμπλήρωση [*Ὁ δῆμος καὶ οἱ συμ-
πρ]αγματευόμενοι ...]* ὅπως συμβαίνει σὲ σχετικὲς ἐπιγραφές ἄλλων πόλεων⁸. Ὡστόσο ἡ ἔκφραση *ἡ πόλις καὶ οἱ συμπραγματευόμενοι* Ρωμαῖοι ποὺ ἀπαντᾶ στὴν προαναφερθεῖσα ἐπιγραφή τῆς Θεσσαλονίκης (Edson ἀρ. 32), καθιστᾶ πιθανότερη τὴ συμπλήρωση, ὅπως προτείνουμε παραπάνω. Πάντως, ὅπως καὶ νὰ ἔχει τὸ θέμα, ἀπὸ τὴν, ἔστω καὶ κατὰ προσέγγιση, χρονολόγηση αὐτῆς τῆς ἐπιγραφῆς, ἐπιβεβαιώνεται ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν Ἰταλῶν μεταναστῶν τῆς Θεσσαλονίκης θὰ πρέπει νὰ ὑπῆρξε σημαντικὸς ἤδη ἀπὸ τὶς ἀρχές τῆς αὐτοκρατορικῆς περιόδου - ἂν ὄχι νωρίτερα - καὶ ὅτι δὲν θὰ πρέπει νὰ μιλοῦμε γιὰ ἐγκαταστάσεις μεμονωμένων οἰκογενειῶν στὸν 1ο αἰ. μ.Χ., ἐλλείψει ἐπιγραφικῶν μαρτυριῶν.⁹

βλ. π.χ. τὶς ἐπιγραφές IG IV, 1431, ἀπὸ τὴν Ἐπίδαυρο ὅπου ἡ πόλη τιμᾷ κάποιον Γναῖο Κορνῆλιο Νικάτα *ιερέα τοῦ Σεβαστοῦ Καίσαρος δις ...* καὶ IGR III, 994, ἀπὸ τὴ Σαλαμίνα τῆς Κύπρου (11 μ.Χ.) ὅπου γίνεται ἀναφορὰ σὲ κάποιον ἀρχιερέα τῆς λατρείας τοῦ Αὐγούστου (*ἀρχιερευσάμενον τῆς Κύπρου τοῦ Σεβαστοῦ θεοῦ Καίσαρος*). Ὡστόσο, παραμένει τὸ ἐρώτημα, ἂν σὲ ὅλες τὶς ἐπιγραφές ποὺ ἀναφέρονται στὸν Αὐγούστο μετὰ τὸ θάνατό του, εἴτε κατευθεῖαν εἴτε μέσω τῶν ἱερέων τῆς λατρείας του, ὁ Αὐγούστος μνημονεύεται πάντοτε ὡς θεός. Ἄν δὲν συμβαίνει αὐτό, τότε θεωρητικὰ δὲν μπορεῖ νὰ ἀποκλειστεῖ ἡ χρονολόγηση τῆς ἐπιγραφῆς μετὰ τὸν θάνατο τοῦ Αὐγούστου.

7. Βλ. κυρίως, Ch. Edson, *ὁ.π.*, No 32,33.

8. Βλ. π.χ. τὶς ἐπιγραφές ἀπὸ τὴν Ἄσσο τῆς Τρωάδος *In Assos* (IGSK 4), 13 (τοῦ 1-4 μ.Χ.), τὴν Κύζικο *SEG XXVIII* 953 (τοῦ 1ου αἰ. μ.Χ.) καὶ τὴν Ἀλικαρνασσό *SEG XXXIV* 1067 (ἀρχὴ ἢ μέσα τοῦ 1ου αἰ. π.Χ.).

9. Ἡ ἄποψη αὐτὴ διατυπώθηκε τελευταῖα ὡς ὑπόθεση ἀπὸ τὸν Π. Μ. Νίγδελι, "Ἡ οἰκογένεια τῶν Ἰταλικῶν *Aulii Avii* στὴ Θεσσαλονίκη: μὲ ἀφορμὴ μιὰ νέα δίγλωσση ἀναθηματικὴ ἐπιγραφή", *ΤΕΚΜΗΡΙΑ* 1 (1995) 50, ὅπου καὶ ἡ παλαιότερη πάνω στο θέμα συζήτηση.

Ἀπὸ τὴν ἐπιγραφή αὐτὴ τῆς Θεσσαλονίκης συνάγεται ἐπίσης ὅτι ὁ σύλλογος (conventus) τῶν συμπραγματευόμενων Ρωμαίων μποροῦσε νὰ συναποφασίζε μετὰ τὰ πολιτειακὰ ὄργανα τῆς πόλης γιὰ τὴν ἀπονομὴ τιμῶν σὲ κάποιον πρόσωπο, κάτι ποῦ μᾶς ἦταν ἤδη γνωστὸ ἀπὸ ἄλλες περιοχὲς τῆς Μακεδονίας καὶ ὄχι μόνο.¹⁰ Ὁ τιμώμενος Μᾶρκος Πάπιος Μάξιμος εἶναι ἄγνωστος ἀπὸ ἄλλου. Ἡ σχέση του μετὰ τὴν πόλη καὶ ἡ αἰτία γιὰ τὴν ὁποία τοῦ ἀπονέμεται ἡ ἰδιαίτερη τιμὴ τῆς ἀνέγερσης ἀνδριάντος δὲν ἀναφέρεται στὴν ἐπιγραφή. Ὡστόσο τὸ ὅτι α) τιμᾶται ἀπὸ τὸ σύλλογο τῶν συμπραγματευόμενων, β) φέρει λατινικὸ cognomen (Maximus) καὶ γ) στίς ἐπιγραφές τῆς Θεσσαλονίκης παραδίδονται, ἀργότερα, πρόσωπα ποῦ ὀνομάζονται Πάπιοι, συνηγοροῦν ὑπὲρ τῆς ὑπόθεσης ὅτι πρόκειται γιὰ Ἰταλὸ μετανάστη ὁ ὁποῖος μάλιστα ἀσκοῦσε - ἄγνωστο γιὰ τὴν ἐπιγραφή - ἐπιτροπὴ τὴν τοπικὴ κοινωνία τῆς Θεσσαλονίκης, ἂν κρίνουμε ἀπὸ τὴν ἐξαιρετικὴ τιμὴ ποῦ τοῦ ἀπονέμεται. Οἱ ἄλλοι γνωστοὶ Πάπιοι τῆς πόλης εἶναι δύο: κάποιος Αὐλὸς Πάπιος Χεῖλων, τὸν ὁποῖο τιμοῦν τὸν 2ο αἰ. μ.Χ. δεκατρία μέλη (ἱεραφόροι συνκλιῖται) ἐνὸς τοπικοῦ συλλόγου, ἐπειδὴ ὀργάνωσε τὸν σύλλογο καὶ κατασκεύασε τὸ οἶκημα γιὰ τὶς συναντήσεις τους (οἶκος)¹¹ καὶ κάποια Παπία Πρεσβυτερῶ, στὴν ὁποία ἀναθέτουν τὸν 2ο - 3ο αἰ. μ.Χ. βωμὸ οἱ γιοὶ τῆς Κάσσιοι Ἀλέξανδρος καὶ Δάμαλις.¹² Μετὰ τόσο ἰσχνὰ δεδομένα καὶ παρὰ τὴν οἰκονομικὴ ἐπιφάνεια ποῦ διέθετε πιθανότατα ὁ Πάπιος Χεῖλων θὰ ἦταν

10. Βλ. λ.χ. τὴν ἐπιγραφή Μ. Ν. Tod, "Macedonia, VI Inscriptions", *ABSA* 23 (1918/9) 85 ἀρ. 13: [Ἀὐτοκράτορι/Καίσα]σ(ο)[ι]/[Θ]εῶν Θεοῦ [ν]ίωι/Σεβαστῶ ἢ πόλις καὶ οἱ συμπραγματευόμενοι Ρωμαῖοι καὶ /οἱ παροικοῦντες ποῦ ἦταν γραμμὴν σὲ βᾶθρο ἀγάλματος τοῦ Αὐγούστου ἀπὸ τὴν Ἄκανθο, πρβλ. F. Parazoglou, "Quelques aspects de l'histoire de la province de Macédoine", *ANRW* II 7.1 (1979) 356-7, ὅπου ἀναφέρονται καὶ οἱ ἄλλες σχετικὲς ἐπιγραφικὲς μαρτυρίες ποῦ μᾶς εἶναι γνωστὲς ἀπὸ πόλεις τῆς Μακεδονίας καὶ οἱ ὁποῖες χρονολογοῦνται μετὰ τὸν 1ο αἰ. μ.Χ. Γιὰ ἐπιγραφικὲς μαρτυρίες ἀπὸ ἄλλες πόλεις τῆς ἐλληνόφωνης Ἀνατολῆς ὅπου συναποφασίζουσαν ἡ πόλις / ὁ δήμος ἢ ἡ βουλὴ καὶ ὁ δήμος καὶ οἱ (συν)πραγματευόμενοι Ρωμαῖοι βλ. π.χ. τὶς ἀναφερόμενες παραπάνω (σημ. 8) ἐπιγραφὲς καὶ τὴν χαρακτηριστικὴ ἐπιγραφή ἀπὸ τὴν Ἰουλία Γόρδο (Λυδία) *TAM* V 1, 687 τοῦ 75/6 μ.Χ. ὅπου λέγεται *ἔδοξεν τῆ βουλῆ καὶ τῶ δήμῳ τῶ Ἰουλιέων Γορδωνῶν καὶ τοῖς παρ' ἡμῶν πραγματευόμενοις Ρωμαῖοις ...*

11. *IGX* 2, I 58 στ. 1-5 Αὐλοῖ Παπῖοι Χεῖλωνι καταστήσαντι τὸν οἶκον οἱ ἱεραφόροι συνκλιῖται πρβλ. L. Robert, *Ἀρχ. Ἐφημ.* 1969, 9 καὶ τοῦ ἴδιου "Les inscriptions de Thessalonique", *RPh* 48 (1974) 197-8, ὁ ὁποῖος ἀντιλαμβάνεται κυρίως μετὰ τὴν σημασία τοῦ συλλόγου τὴ λέξη "οἶκος". Κατὰ τὸν Ch. Edson, "Cults of Thessalonica", *HThR* 41 (1948) 184 ὁ Αὐλὸς Πάπιος Χεῖλων "had established the society's oikos, clearly a building, probably small, where the members met for religious and social functions".

12. *IGX* 2, I 452.

ἀσφαλῶς παρακινδυνευμένο νὰ προσπαθήσει κανεὶς νὰ καθορίσει ἐπακριβῶς ἐνδεχόμενη συγγενική σχέση ἀνάμεσα στὰ πρόσωπα αὐτὰ καὶ στὸν Πάπιο Μάξιμο. Ἄπλῶς θὰ μπορούσαμε νὰ πιθανολογήσουμε ὅτι πρόκειται γενικά γιὰ μακρινούς συγγενεὺς τοῦ ἴδιου ἢ ἄλλου μέλους τῆς οἰκογένειάς του, χωρὶς νὰ ἀποκλείεται ἡ περίπτωση νὰ ἔχουν σχέση μὲ ἀπογόνους κάποιου ἀπελεύθερου τοῦ Μαξίμου ποὺ ἐγκαταστάθηκε στὴ Θεσσαλονίκη.

Τὸ *gentilicium Papius* ποὺ φέρει ὁ τιμώμενος μαρτυρεῖται, ἀπὸ ὅσο τουλάχιστο μπορούσαμε νὰ ἐρευνήσουμε, περιορισμένα στὶς πόλεις τῆς Ἀνατολῆς. Τὸ ὄνομα φέρουν λ.χ. πρόσωπα ποὺ ζοῦν κατὰ τὴν αὐτοκρατορική ἐποχὴ στὴν Ἔδεσσα, τὴν Πάρο καὶ τὴν Ἀθήνα¹³, μὲ πῶ ἐνδιαφέρουσα ἴσως τὴν περίπτωση κάποιου Πάπι(ου) Μαραθώνιου ποὺ ἐμφανίζεται σὲ ἐπιγραφή τῆς Ἀθήνας μεταξὺ 14 καὶ 37 μ.Χ. ὡς διὰ βίου ἀρχιερεὺς τῆς λατρείας τοῦ αὐτοκράτορα Τιβερίου.¹⁴ Σπάνια μαρτυρεῖται ἐπίσης τὸ ὄνομα γένους καὶ στὴ Δύση καθὼς τὸ φέρει περιορισμένος ἀριθμὸς προσώπων ποὺ κατάγονται ἀπὸ τὶς Ἱμεραῖες Θέρμες (Σικελία)¹⁵, καὶ τὶς περιοχὲς τοῦ Λατίου, τοῦ Λανούβιου καὶ κυρίως τοῦ Σαμνίου, ὅπου φαίνεται νὰ ἐπιχωριάζει.¹⁶ Ἀπὸ αὐτὴν τὴν τελευταία κατάγεται ἡ οἰκογένεια τοῦ προσώπου ποὺ παρουσιάζει ἴσως τὸ μεγαλύτερο ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν ταυτότητα τοῦ Πάπιου Μάξιμου, δηλ. ἐκεῖνη τοῦ Μ. Πάπιου Μούτιλου (M. Papius Mutilus) ὁ ὁποῖος ὑπῆρξε ἀναπληρωματικὸς ὑπάτος (*consul suffectus*) τὸ 9 μ.Χ.¹⁷ Τὸ γεγονός ὅτι ὁ Πάπιος τῆς νέας ἐπιγραφῆς καὶ ὁ ὑπάτος φέρουν ὄχι μόνον τὸ ἴδιο ὄνομα γένους ἀλλὰ καὶ τὸ ἴδιο προωνύμο καὶ ἐπίσης τὸ ὅτι εἶναι σύγχρονοι, θέτει τὸ ἐρώτημα ἂν ὁ τιμώμενος στὴ νέα ἐπιγραφή μπορεῖ νὰ εἶναι κάποιος συγγενῆς, ἢ ἀπελεύθερός του, ποὺ ἐκπροσωποῦσε τὰ οἰκονομικὰ του συμφέροντα στὴν περιοχὴ, ὅπως συμβαίνει δηλ. μὲ ἄλλους Ἱταλικούς ποὺ

13. Βλ. Μ. Δήμηττας, *Ἡ Μακεδονία ἐν λίθοις φθεγγομένοις καὶ ἐν μνημείοις σωζομένοις*. Ἀθήνα 1896, ἀρ. 39 (Παπία Εὐτυχῆς) ἀπὸ τὴν Ἔδεσσα, *IG XII 5 763* (Παπία) ἀπὸ τὴν Πάρο καὶ *IG II/III² 4817* (Παπία) ἀπὸ τὴν Ἀθήνα.

14. *IG II/III² 3261*, πρβλ. Μ. Woloch, *Roman citizenship and the Athenian elite AD 96-191. Two prosopographical catalogues*, Amsterdam 1970, 88.

15. Βλ. *IG XIV 331* (= Α. Brugnone, *Iscrizioni greche del Museo civico di Termini Imerese*, *Kokalos* 20 [1974] 234-5, ἀρ. 7) τοῦ 1ου αἰ. μ.Χ. ὅπου ἀναφέρεται κάποιος Ὠλὸς Πάπ[ιος] Ἀγάθορχος.

16. Γιὰ τὶς γραμματειακὲς καὶ ἐπιγραφικὲς μαρτυρίες βλ. Μ. Hoffmann *RE XVIII 3* (1949), λήμμα *Papius* ἀρ. 1-13 καὶ ἀκόμη W. Schulze, *Zur Geschichte lateinischer Eigennamen*, Berlin 1904, 132, 365, 426, 516.

17. Βλ. *PIR III*, ἀρ. 92 καὶ Μ. Hoffmann, ὁ.π. ἀρ. 12-13.

δροῦν στή Θεσσαλονίκη κατά τή ρεπουμπλικανική ἐποχή.¹⁸ Ἔτσι θά κατανοούσαμε εὐκολότερα τὴν ἀπόδοση τόσο ἐξαιρετικῶν τιμῶν στὸ πρόσωπό του ἐκ μέρους τῶν συμπατριωτῶν του καὶ τῶν Θεσσαλονικέων. Ἐπειδὴ ὁμως, ἀφενὸς δὲν γνωρίζουμε τίποτε γιὰ τὶς δραστηριότητες τοῦ Πάπιου Μάξιμου καὶ ἀφετέρου δὲν μαρτυρεῖται ἀπὸ ἀλλοῦ κάποια σχέση τοῦ ὁμωνύμου ὑπάτου μετὰ τὴ Θεσσαλονίκη ἢ ἔστω μετὰ τὴ Μακεδονία, εἶναι προτιμότερο τὸ θέμα τῆς προέλευσης τοῦ Πάπιου Μάξιμου νὰ παραμείνει ἀνοιχτό. Πολὺ περισσότερο πού τίποτε δὲν ἀποκλείει ὁ τελευταῖος νὰ εἶχε μετακινηθεῖ στὴν πόλη ἀπὸ μία ἄλλη πόλη τῆς Ἀνατολῆς, ὅπου μαρτυρεῖται ἡ παρουσία Παπίων (βλ. παραπάνω).

Μέσα ἀπὸ τὴν πρόθεση γιὰ καθορισμὸ τοῦ χρόνου τῆς τιμητικῆς πράξης καὶ τῆς ἐπισημοποίησης τοῦ γεγονότος στὴν ἐπιγραφή προκύπτει ἕνας ἱερέας καὶ ἀγωνοθέτης πού μᾶς ἦταν ἀγνωστος. Τὸ δεύτερο αὐτὸ ὄνομα τῆς ἐπιγραφῆς, τοῦ *Νικολάου Δημητρίου τοῦ καὶ Κλιτομάχου* ἐμπλουτίζει τὸν κατάλογο τῶν ἱερέων τῆς Θεσσαλονίκης καὶ εἰδικότερα ἐκείνων τῆς αὐτοκρατορικῆς λατρείας. Ἡ ἴδρυση ναοῦ στὴ Θεσσαλονίκη πρὸς τιμὴ τοῦ Γαῖου Ἰουλίου Καίσαρος μαρτυρεῖται σὲ μιὰ πολυσυζητημένη ἐπιγραφή, τῆς ἴδιας περιόδου μετὰ αὐτὴ τῆς ἀρχαίας ἀγορᾶς¹⁹, ὅπου διαβάσουμε:

“... ἐπόση[εν τὸν] / Καίσαρος να[ὸν] / ἐπὶ ἱερέως καὶ ἀγων[οθέτου] /
Αὐτοκράτορος Καίσα[ρος Θεοῦ] / υἱοῦ Σεβασ[τασοῦ] / το[ῦ]...”

Ἡ θέση τοῦ σημαντικοῦ αὐτοῦ μνημείου, πού κτίστηκε μετὰ τὴν ἐπίβλεψη τοῦ ἀρχιτέκτονα Διονυσίου, δὲ μᾶς εἶναι γνωστή. Ἡ περιοχὴ ἀνεύρεσης τῆς νέας ἐπιγραφῆς εἶναι ἐνδεικτικὴ. Ἀπὸ τὶς ἀνασκαφικὲς ἔρευνες πού ἐγίναν ὡς τώρα στὸν ἀρχαιολογικὸ χῶρο, γνωρίζουμε πῶς ἡ ρωμαϊκὴ ἀγορὰ τῆς Θεσσαλονίκης γνώρισε διαδοχικὲς φάσεις, ἡ ἀρχαιότερη ἀπὸ τὶς ὅποιες, σύμφωνα μετὰ τὶς πρῶτες ἐκτιμήσεις, ἀνάγεται γύρω στὰ χρόνια τοῦ Αὐγούστου.²⁰ Ἡ μνημειακὴ κατασκευὴ πού ἀνασκάφτηκε ἀπὸ τὸν Φ. Πέτσα στὸ κέντρο τῆς αὐλῆς²¹, κάτω

18. Ὅπως λ.χ. οἱ τραπεζίτες *Apustii* (γιὰ τὶς πηγὲς βλ. Ριζάκης, *ὁ.π.* 515, 13) πού κατὰ τὸν M. Rostovtzeff, *The Social and Economic History of Hellenistic World*, Oxford III 1941, 1509 σημ. 28 συνδεόταν μετὰ τὴ γνωστὴ ὁμώνυμη συγκλητικὴ οἰκογένεια.

19. 16 X 2, 1 31 ὅπου καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.

20. Ἡ ἔρευνα τῆς ἀρχαίας ἀγορᾶς τῆς Θεσσαλονίκης βρῖσκεται σὲ ἐξέλιξη. Τὰ πορίσματα πρόκειται νὰ δημοσιευτοῦν μετὰ τὴν ὀλοκλήρωση τῶν ἀνασκαφῶν πού διενεργοῦνται ἀπὸ τὸ 1989 σὲ συνεργασία μετὰ τὴν ΙΣΤ' Ἐφορεία Ἀρχαιοτήτων Θεσσαλονίκης.

21. Φ. Πέτσα, *ΑΔ* 22, 1967 (Χρονικά), 386.

ἀπὸ τὸ πλακόστρωτο τῆς κύριας ρωμαϊκῆς φάσης, ἡ ὁποία ἀνάγεται στὰ τέλη τοῦ 2ου αἰώνα, δὲν εἴμαστε σὲ θέση νὰ γνωρίζουμε ἐὰν ἀνῆκε σὲ κτίριο λατρείας. Ὡστόσο δὲ θὰ τὸ ἀποκλείαμε.

Λατρευτικὸ κτίριο ἀποκαλύφθηκε στὸ βόρειο πέρασ τῆς ἀνατολικῆς πτέρυγας, σὲ ἓναν χώρο μὲ κάτοψη τριμεροῦς ὀργάνωσης καὶ βάθρο μπροστὰ ἀπὸ τὸ κεντρικὸ τμήμα τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου. Παρόμοιου τύπου αἶθουσα ἀναμένεται καὶ στὴν ἀκριβῶς ἀπέναντι πτέρυγα, τῆ δυτικῆ, σὲ συμμετρικὴ διάταξη, ὅπως δηλαδὴ συμβαίνει καὶ στὴν περίπτωση τῆς ρωμαϊκῆς ἀγορᾶς τῶν Φιλίππων.²² Ἡ παρουσία δύο ναόσχημων αἰθουσῶν, ἐνσωματωμένων στὰ πέρατα τῶν περὺγων μιᾶς ἀγορᾶς σχήματος Π ἀποτρέπει τὴ σκέψη γιὰ ταύτιση τοῦ χώρου τῆς αὐτοκρατορικῆς λατρείας σὲ μία ἀπὸ τὶς δύο αὐτὲς θέσεις. Ὁ ναὸς τοῦ αὐτοκράτορα θὰ πρέπει νὰ εἶχε ξεχωριστὴ παρουσία στὸν ἴσθμὸ τῆς πόλης, ἐνῶ ὑψηλὴ κοινωνικὴ θέση θὰ εἶχε ὁ ἱερεὺς τῆς αὐτοκρατορικῆς λατρείας. Ἐὰν θέλαμε νὰ ἀναζητήσουμε μιὰ πιθανὴ θέση τοῦ ναοῦ, κοντὰ στὴν ἀρχαία ἀγορὰ τῆς Θεσσαλονίκης, ὡς προσφορότερη φαίνεται ἡ περιοχὴ μεταξὺ τῶν ὁδῶν Ὀλύμπου καὶ Ἁγίου Δημητρίου καὶ εἰδικότερα ἡ ζώνη ποὺ περιλαμβάνεται ἀνάμεσα στὶς ὁδοὺς Μακεδονικῆς Ἀμύνης καὶ Ἀγνώστου Στρατιώτη. Ἐξάλλου, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὴν τυπολογία τῆς ἀρχαίας ἀγορᾶς, πανομοιότυπο τῆς ὁποίας ἀποτελεῖ ἡ ἀγορὰ τῶν Φιλίππων, ἡ ἀρχαία ὁδὸς ποὺ ἀντιστοιχεῖ στὴ σημερινὴ ὁδὸ Ὀλύμπου, ἀλλὰ ἀναμένεται σὲ πολὺ χαμηλότερη στάθμη, ἀποτελοῦσε ἓναν ἀπὸ τοὺς σημαντικότερους δρόμους τῆς πόλης κατὰ τοὺς πρώτους αὐτοκρατορικοὺς χρόνους. Δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ αὐτοῦ τοῦ ἄξονα θὰ πρέπει νὰ βρίσκονται τὰ περισσότερα δημόσια κτίρια, καθὼς καὶ κάποια ἀπὸ τὰ ἱερὰ τῆς πόλης.

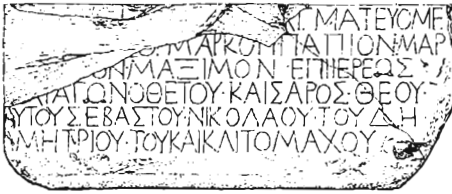
22. M. Sève & P. Weber, "Le côté nord du Forum de Philippes", *BCH*, 110, 1986, 531-581, plan C.

*SUMMARY**NEGOTIATORES* IN A NEW INSCRIPTION FROM THESSALONIKE

This paper presents a marble statue-base which was recently discovered on the site of the ancient forum in Thessalonike. On its front surface it bears a six-line honorary inscription, in which the Roman *negotiatores* of Thessalonike pay tribute to Marcus Papius Maximus, son of Marcus (Papius), figures hitherto unknown in the Roman prosopography. The reference to the imperial cult dates the inscription to between 27 B.C. and A.D. 14 and also yields the name of a priest and *agonothetes*, likewise unknown: Nicolaus Demetrius ("[son] of Clitomachus").

This inscription is the earliest of those so far found in Thessalonike that refer to the body of Roman *negotiatores*. This evidence confirms that the number of Italian immigrants in the capital of Macedonia must already have been considerable at the beginning of the Imperial period. Consequently, it overturns the view that isolated family groups settled in Thessalonike during the 1st century A.D.

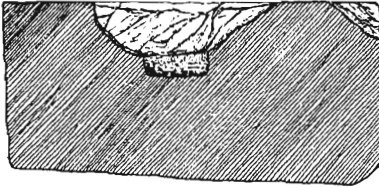
The paper makes an initial study of the subject of the Papius family, as well as the more specific topographical question concerning the exact location of the sanctuary of the imperial cult in Thessalonike. The likeliest site of this as yet unidentified sanctuary is considered to be the area between Makedonikis Amyntis St. and Agnostou Stratiotou St., on a higher mound to the north of the ancient forum, on the other side of Olympou St., which at that time was one of the main thoroughfares, though at a much lower level than it is today.

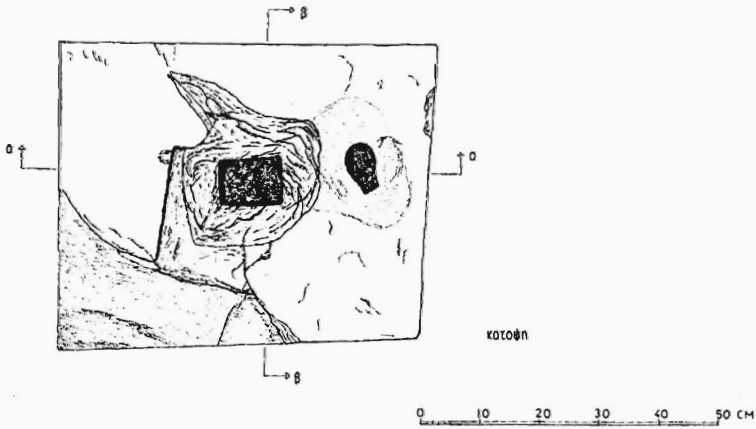
οψη

τομή α α

τομή β β

Γ. Βελάνης, Εικ. 1. Ένπιγράφη βάση από τήν άρχαία Άγορά τής Θεσσαλονίκης.
α) Κύρια όψη, β) τομή α - α, γ) τομή β - β, δ) κάτοψη

Γ. Βελένης, Ἄρχαία ἀγορά - Βάση ἀγάλματος

Γ. Βελένης, Ἄρχαία ἀγορά - Βάση ἀγάλματος